

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС**БОДНАРЧУК О. Г.,**

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського права
та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України)

БОДНАРЧУК О. І.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
господарського права та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України)

УДК 346.7:339.9

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ**

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення поняття «зовнішньоекономічна політика», до його сутності та ролі на сучасному етапі розвитку світової торгівлі. Досліджено основні напрями щодо вдосконалення зовнішньоекономічної політики України в контексті інтеграції в загальноєвропейський економічний простір.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, державна політика, зовнішньоекономічна політика держави.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению понятия «внешнеэкономическая политика», к его сущности и роли на современном этапе развития мировой торговли. Исследованы основные направления по совершенствованию внешнеэкономической политики Украины в контексте интеграции в мировое экономическое пространство.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, государственная политика, внешнеэкономическая политика государства.

The article deals with the main theoretical approaches to the definition of the concept of foreign economic policy, its essence and role at the present stage of development of world trade. The main directions of improving the foreign economic policy of Ukraine in the context of integration into the world economic space are explored.

Key words: foreign economic activity, state policy, foreign economic policy of the state.

Вступ. Основою реалізації інтересів держави на зовнішньому ринку та пріоритетним напрямом економічного розвитку країни є ефективна зовнішньоекономічна політика, яка найтіснішим чином пов'язана з внутрішньою політикою держави. Зовнішньоекономічна



діяльність країни є невід'ємною частиною її економіки, що реалізується через ефективну систему державного регулювання. Все це зумовлює необхідність розробки оптимальної державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності України [1].

Зокрема, всі країни світу, без винятку, здійснюють державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, запроваджуючи в економічних відносинах з іншими країнами власну зовнішню політику [2, с. 112]. Разом з тим економічна криза, в якій у теперішній час знаходиться Україна, вимагає ефективного застосування заходів зовнішньоекономічної політики для підвищення рівня економічного зростання країни [3, с. 1]. Крім того, коли Україна займає неналежне місце в міжнародному поділі праці, коли структура економіки не відповідає ресурсному потенціалу, якість продукції значною мірою поступається зарубіжним аналогам, сальдо платіжного балансу є ряд років поспіль негативним, нестабільний курс національної грошової одиниці, то зовнішньоекономічна політика країни повинна орієнтуватися на вирішення згаданих проблем [4, с. 72].

Загальнотеоретичні питання визначення поняття та змісту зовнішньоекономічної політики досліджували такі вчені: О. Гребельник, М. Дідківський, Б. Оягайло. Розгляду окремих аспектів зовнішньоекономічної політики України в умовах її інтеграції у світове господарство присвячені наукові праці таких вітчизняних учених, як: О. Білорус, І. Бурковський, Ю. Пахомов, Л. Письмаченко, А. Румянцев, В. Сіденко, Н. Татаренко, А. Філіпенко, Г. Філюк та ін. Однак питання щодо пошуку напрямів удосконалення зовнішньоекономічної політики розглянуті фрагментарно.

Постановка завдання. Мета статті – здійснення аналізу основних теоретичних поглядів на поняття і сутність змісту «зовнішньоекономічна політика», визначення напрямів розвитку зовнішньоекономічної політики України, а також пошук основних напрямів удосконалення цієї політики на основі систематизації існуючих пропозицій.

Результати дослідження. Сфера зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) держави визначається її зовнішньоекономічною політикою. Зовнішньоекономічна політика є сукупністю цілеспрямованих державних заходів щодо реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому і внутрішньому ринках. Вона повинна бути спрямована на реалізацію конкурентних переваг національних виробників на зовнішньому ринку і сприяти зростанню добробуту споживачів за рахунок споживання необхідних імпортованих товарів. Ефективна реалізація економічного потенціалу країни на світових ринках залежить від здатності реалізувати потенційні можливості національних виробників на зовнішніх ринках, розвиваючи конкурентні переваги під час використання можливостей насичення внутрішнього ринку за рахунок імпорту тих товарів чи ресурсів, яких не вистачає [5, с. 23].

Зокрема, проводячи зовнішньоекономічну політику, держава покликана створювати для своїх суб'єктів господарювання найбільш сприятливі умови на внутрішньому ринку, для чого необхідно стримувати приплив іноземних товарів, крім того, держава повинна сприяти розширенню зовнішньоекономічних позицій своїх суб'єктів господарювання шляхом різних заходів, стимулювати вивезення товарів національного виробництва.

Формування зовнішньоекономічної політики здійснюється під впливом глобальних економічних тенденцій, характеру міжнародного економічного співробітництва та існуючої стратегії економічного розвитку. Ці фактори необхідно враховувати під час визначення напрямків, форм і цілей економічного співробітництва. Зокрема, в науці, політиці, суспільстві з часів незалежності України точились дискусії відносно зовнішньоекономічного вектору України: схід – захід. Зовнішньоекономічна політика виваженості так і не мала. Причиною цього ставали політичні та економічні інтереси владних структур, що змінювались, також геополітичне положення України, та, відповідно, інтереси Росії і країн Європи в нашій державі [4, с. 72].

Разом з тим негативні явища в ЗЕД України свідчать про неефективність зовнішньоекономічної політики, що проявляється: у відсутності чітко визначеної політики структурних змін у галузі експорту; у відсутності ефективних механізмів державної підтримки розвитку експорту; в неефективній інвестиційній політиці і ненаданні гарантій інвесторам;



в наявності диспропорцій у двосторонній торгівлі з основними партнерами; в нерозвиненості механізмів зниження ризиків фінансових втрат під час проведення експортних операцій; в наявності застарілої транспортної інфраструктури, що не відповідає сучасним вимогам і не дозволяє отримувати вигоди від транзиту нафти і газу; в поширенні практики вжиття обмежувальних та протекціоністських заходів [5, с. 26].

Зауважимо, що негативний вплив чинить нестабільна політична ситуація в Україні, високий рівень корупції і недовіри до держави як гаранта виконання угод та контрактів, неформальні відносини між органами державної влади й бізнесом, лобіювання інтересів олігархічних кланів. Для України характерне явище недобросовісної конкуренції в ЗЕД за всіма пунктами ст. 85 Закону «Про конкуренцію Європейського Співтовариства (ЄС)», зокрема, непряме фіксування цін, поділ ринків і джерел постачання, застосування різних умов до однакових угод із різними торговими сторонами [6, с. 24].

Крім того, негативними аспектами зовнішньоекономічної політики держави є: істотне переважання імпорту над експортом; обмеженість ринків збуту експортної продукції; сировинна спрямованість вітчизняного експорту; відносно невисока конкурентоспроможність українських товарів; низький інвестиційний потенціал країни; високий рівень валового зовнішнього боргу; неефективна податкова політика та митно-тарифне регулювання тощо [1].

Потрібно зазначити, що у світовому просторі Україна проводить багатовекторну зовнішньоекономічну політику, яка найбільш повно відповідає цілям національного розвитку, шляхом становлення і розвитку міжнародних взаємовідносин. Зокрема, зовнішньоекономічна політика – це діяльність держави у сфері розвитку та регулювання економічних відносин з іншими країнами. Тобто в сучасних умовах зовнішньоекономічна політика – це система заходів, спрямованих на найбільш сприятливий розвиток економічних, науково-технічних, виробничих зв'язків із зарубіжними країнами з метою вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни [7, с. 13].

Історично склалося два типи зовнішньоекономічної політики: протекціонізм (здійснення системи заходів щодо захисту того чи іншого сектора економіки або її в цілому від зовнішніх конкурентів) і лібералізм (політика на усунення бар'єрів на шляху міжнародного обміну), проте в даний час найчастіше використовується комбінація цих двох принципів у сфері ведення торгівлі й розвитку відносин із зарубіжними країнами.

До основних складників зовнішньоекономічної політики держави можна віднести: зовнішньоторговельну політику; валютну політику; політику у сфері залучення іноземних інвестицій; митно-тарифну політику, міграційну політику, політику у сфері науково-технічного співробітництва.

Зауважимо, що законодавець не дає визначення поняття «зовнішньоекономічна політика», зокрема, визначення зовнішньоекономічної політики в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» відсутнє, хоча такий термін в законі використовується.

Крім того, О. Борисенко стверджує, що в сучасній літературі мало публікацій містить визначення зовнішньоекономічної політики. Більшість науковців використовують термін «зовнішньоекономічна політика», аналізують механізми реалізації зовнішньоекономічної політики, але визначення не наводять. У контексті зовнішньоекономічної політики розглядаються терміни: зовнішньоторговельна політика, міжнародна торговельна політика, зовнішньоекономічні відносини, державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, зовнішньоекономічна діяльність [8, с. 125].

Розглянемо різні підходи до розуміння зовнішньоекономічної політики. Зовнішньоекономічна політика – цілеспрямована діяльність держави щодо формування та використання зовнішньоекономічних зв'язків для зміцнення свого потенціалу (політичного, економічного, військового, соціального, екологічного тощо) та ефективної участі в світовій економіці [9, с. 50].

На думку О. Борисенко і М. Ємець, «зовнішньоекономічна політика держави – це цілеспрямована діяльність щодо здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави через застосування механізмів державного управління, що спрямована на ефективне



співробітництво в системі світового господарства з дотриманням національних економічних інтересів і безпеки громадян, передбачає послідовність, економічну самостійність і державний суверенітет України та гарантує динамічний розвиток економіки і зростання добробуту народу» [8, с. 125; 10, с. 65].

О.П. Гребельник вважає, що зовнішньоекономічна політика – це сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо реалізації економічного потенціалу країн на зовнішньому ринку та задоволення власних потреб за рахунок товарів і послуг іноземного виробника [11, с. 11].

В.М. Бурмистров стверджує, що під зовнішньоекономічною політикою держави слід розуміти цілеспрямовану і комплексну програму дій законодавчої та виконавчої влади щодо розвитку і підвищення ефективності всієї сукупності зовнішньоекономічних зв'язків як важливого засобу зміцнення національної економічної безпеки держави [12, с. 58].

Зовнішньоекономічна політика в широкому сенсі – це діяльність держави, спрямована на формування і регулювання економічних відносин з іншими суб'єктами світової економіки (державами, бізнесом, міжнародними організаціями); у вузькому – державна політика в галузі експорту товарів і послуг, залучення іноземних інвестицій, вивезення капіталу за кордон, зовнішніх позик, здійснення міжнародних економічних проєктів, надання економічної допомоги іншим державам [13, с. 2].

Отже, аналіз юридичної та економічної наукової літератури, проведений автором, свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «зовнішньоекономічна політика». Перш за все, це обумовлено відсутністю понятійного апарату, закріпленого в українському законодавстві. Разом з тим, незважаючи на уявну відмінність підходів до трактування зазначеного поняття, можна відмітити їх беззаперечну схожість у плані визначення головної мети зовнішньоекономічної політики держави – захист національних інтересів на міжнародній арені.

Доцільно відмітити, що зарубіжні дослідження зовнішньоекономічної політики можна поділити на три групи відповідно до центральних категорій аналізу. Перша категорія – це аналітична модель «раціонального актора», яка передбачає, що країни виступають у ролі егоїстичних раціональних акторів, які переслідують лише національні інтереси. Така модель вказує на те, що зовнішньоекономічна політика визначає стратегії, націлені на збільшення національних зисків під час реалізації міжнародної співпраці. Друга категорія – це широко розповсюджена дослідницька модель прийняття рішень «decision-making model». Вона розкриває залежність зовнішньоекономічної політики від змін внутрішнього політичного стану. У цьому контексті значна увага приділяється процесам ініціювання, санкціонування та імплементації зовнішньоекономічної політики, а також впливу держслужбовців, окремих держслужб на формування і реалізацію зовнішньоекономічної політики. Третя категорія є нематеріальною за своєю суттю, оскільки враховує значимість соціальної ментальності та національної ідентичності під час формування й реалізації зовнішньоекономічної політики. Такий підхід визначає місце і роль ідеології, суспільної думки і культурних особливостей під час вибору способів і методів реалізації зовнішньоекономічної політики [14, с. 14–15].

На думку А.О. Мельника, змістовність зовнішньоекономічної політики розкривається наступними складниками [14, с. 15]:

- зовнішньоекономічні потреби країни (населення, суб'єктів господарювання) – лежать в її основі й формують зовнішньоекономічні інтереси країни;
- зовнішньоекономічні інтереси країни – визначають політичні позиції держави під час подолання зовнішньоекономічних потреб та мету зовнішньоекономічної діяльності;
- зовнішні цілі країни – визначаються інтересами до міжнародних партнерів і способами задоволення зовнішньоекономічних потреб;
- зовнішньоекономічна стратегія – визначає шлях досягнення цілей, а його тактика конкретизує у часі і просторі;
- зовнішньоекономічна стратегія розробляється на державному рівні центральними органами влади і, як правило, визначається політичною ідеологією владних структур;



– характер та форми зовнішньоекономічної діяльності держави та її суб'єктів господарювання – визначаються зовнішньоекономічною стратегією, але в їх основі лежать культурно-історичні традиції здійснення міжнародних відносин.

Приймаючи до уваги поступове зближення і більш широку сферу співробітництва з Європейським союзом, Україна вибудовує рівноправні, поважні та прагматичні відносини з урахуванням взаємного інтересу до створення більш сприятливих умов для торгово-інвестиційної взаємодії, адаптуючись до світового соціально-економічного простору шляхом трансформації напрямів зовнішньоекономічної політики.

Стосовно зовнішньоекономічної політики під напрямами необхідно розуміти головні, концептуальні ідеї, вихідні положення, на основі яких відбувається розробка всієї зовнішньоекономічної політики. Тобто напрями вказують на необхідні шляхи розвитку відповідної сфери.

О.С. Ходорович вважає, що напрямами модернізації зовнішньоекономічної політики можуть бути: підтримка діяльності та підвищення конкурентоспроможності експортерів на традиційних ринках та в освоєнні ними нових ринків збуту завдяки, зокрема, створенню спеціалізованого фінансового інституту, орієнтованого на кредитування та страхування експортних поставок, продовженню розбудови системи оперативного відшкодування ПДВ експортерам на «автоматичних» засадах тощо [15].

Разом з тим аналіз змісту зовнішньоекономічної політики дав змогу О. Борисенку визначити її основні напрями, а саме: її вплив на досягнення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці взагалі й у зовнішньоекономічних відносинах зокрема; створення сприятливих умов для органічного інтегрування економіки України у світову систему господарювання, підвищення рівня конкурентоспроможності українських ринкових структур до рівня розвинутих зарубіжних країн; захист економічних інтересів України, життя та здоров'я її громадян [8, с. 125].

Висновки. Отже, основними напрямами вдосконалення зовнішньоекономічної політики України є [5, с. 27]:

– Зовнішньоторговельна політика 1. Провести коригування імпортного тарифу на готові вироби з урахуванням імпортозаміщення. Першочерговим є диверсифікація каналів постачання енергоносіїв та створення умов для збільшення імпорту технологій тощо. 2. Стимулювати експорт товарів з високою часткою доданої вартості, в тому числі за рахунок значного розширення практики надання державних гарантій під експортні кредити. 3. Спрощення процедур митного оформлення товарів. 4. Підвищення ефективності системи повернення експортерам заборгованості по ПДВ. 5. Наближення національної системи стандартизації до правил і принципів ЄС і створення державних програм підтримки впровадження цих стандартів;

– Політика у сфері стимулювання іноземних інвестицій 1. Вдосконалення інвестиційного клімату шляхом організації взаємодії підприємств та інвесторів. 2. Узгодження системи законодавчих актів, що регулюють залучення іноземних інвестицій. 3. Сприяння міжнародній кооперації та спільному підприємництву. 4. Створення вільних економічних зон з пільговим режимом для інвесторів, що вкладають кошти в пріоритетні проекти, в тому числі під гарантії уряду;

– Валютна політика 1. Обмеження кредитування в іноземній валюті суб'єктів в Україні. 2. Підвищення реального валютного курсу гривні. 3. Ефективне управління зовнішнім боргом країни, припинення практики збільшення заборгованості за рахунок нових кредитів для обслуговування старих;

– Міграційна політика 1. Захист прав іноземців й осіб без громадянства та здійснення державного контролю за використанням іноземної робочої сили з метою захисту національного ринку праці. 2. Забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за межами України. 3. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції шляхом розширення системи міждержавних договорів про взаємне працевлаштування



громадян та їх соціальний захист. 4. Кодифікація міграційного законодавства завдяки розробленню і прийняттю Міграційного кодексу України, що сприятиме впорядкуванню відповідних юридичних інститутів, усуненню суперечностей у змісті правових норм. 5. Створення міжнаціональних центрів зайнятості, які залучали б робітників і фахівців не лише до Європи, але й до України.

Варто також пам'ятати, що сприяння і підтримка повинні стати пріоритетними напрямками в роботі державних органів під час формування зовнішньоекономічної політики.

Список використаних джерел:

1. Савчук Т. Ефективність державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності України. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2014/efektyvnist-derzhavnoji-polityky-u-sferi-zovnishnoekonomichnoji-diyalnosti-ukrajiny>.

2. Поліщук О.В., Бурдун К.С. Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. URL: <http://www.jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/4293/4427>

3. Філіна Г.І. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою». Харків: ХНУ, 2003. 21 с.

4. Іваненко В.В. Трансформація механізму державного управління в Україні під впливом євроінтеграційних процесів. Модернізаційні процеси державного та муніципального управління: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференція (м. Київ, 4 квітня 2014 р.). Ч. 2. С. 72–74.

5. Гордуновський О.М. Особливості зовнішньоекономічної політики України. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». 2015. № 4 (337). С. 22–29.

6. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. № 2. С. 21–26.

7. Гуріна Г.С., Луцький М.Г., Мостенська Т.Л., Новак В.О. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. К.: Сузір'я. 2007. 242 с.

8. Борисенко О. Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства. Вісник Національної академії державного управління. 2011. № 11. Вип. 1. С. 120–126. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_1_17

9. Гусева Н.В., Кулешова Г.О., Ключко Л.В. Зовнішньоекономічні зв'язки України: навчально-методичний посібник; уклад. Н.В. Гусева, Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 188 с.

10. Ємець М.С. Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства. Сучасні питання економіки і права. 2015. № 2. С. 62–66.

11. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 432 с.

12. Бурмистров В.Н. Внешнеэкономическая политика России: современное состояние и основные направления оптимизации. Российский внешнеэкономический вестник. 2009. № 7. С. 58–67.

13. Олейников А.Г. Внешнеэкономическая политика стран мира: теория и методология анализа. Мировое и национальное хозяйство. 2016. № 4 (39). С. 1–9. URL: <http://www.mirec.ru/upload/ckeditor/files/mirec-2016-4-oleinov.pdf>

14. Мельник А.О. Трансформація складових зовнішньоекономічної політики України в умовах світової економічної кризи. Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 3. Т. 3. С. 14–16.

15. Ходорович О.С. Розвиток зовнішньоекономічних операцій та шляхи її удосконалення. URL: http://www.rusnauka.com/25_WP_2010/Economics/71141.doc.htm

